

Jeroen Steenbakkers. (2023). *Speelse toewijding: Een pedagogisch-didactische aanpak voor betekenisvol schrijfstijl- en formuleeronderwijs*. Phronese. Isbn 978 94 901 2052 8, € 25,95, 146 blz.

In het kader van het programma Dudoc-Alfa (Didactisch Universitair Onderzoek van Docenten) verschijnen de laatste tijd mooie proefschriften van docenten Nederlands en moderne vreemde talen die de vernieuwing van de betreffende schoolvakken een duwtje in de goede richting geven. Een van de laatste voorbeelden daarvan is het proefschrift *Speelse toewijding: Een pedagogisch-didactisch onderzoek naar schrijfstijl- en formuleeronderwijs* van Jeroen Steenbakkers (2023). Niet alleen het proefschrift, maar ook de flankerend uitgegeven publiekversie ervan zou op opvallende wijze richting kunnen geven aan de vernieuwing van het schoolvak Nederlands.

Misschien zou dat vaker zo moeten gebeuren: docenten lezen nu eenmaal zelden integraal hele proefschriften, maar de vlot geschreven publiekversie van 146 pagina's verdient het om haar weg te vinden naar alle leraren Nederlands. Steenbakkers start in het essayistisch klinkende werk vanuit zijn eerlijk opgeschreven herinneringen aan de prille start van zijn loopbaan als leraar. Misschien herken ik zijn herinneringen aan dat begin vooral omdat we generatiegenoten zijn. Maar ook wie jonger is, wil dit graag lezen, alleen al om te zien dat het schoolvak Nederlands ooit een ander smoel had. Zo schetst Steenbakkers hoe er destijds geen of weinig expliciet stijl- en formuleeronderwijs was, en hoe het usance was om niet alle lesinhoud te toetsen. Hoe hij

lesgaf zonder te weten dat er antwoordenboeken bestonden, en hoe hij zich daar toch mee redde. Hoe hij zag dat secties en lesmethodes gaandeweg meer tijd gingen besteden aan formuleeronderwijs en hoe dat formuleeronderwijs steeds prescriptiever werd, waarbij we uiteindelijk het punt hebben bereikt dat we leerlingen afleren bepaalde stijlverschijnselen te gebruiken of ermee te experimenteren. En dat terwijl een deel van die foutgerelateerde verschijnselen, zoals bijvoorbeeld tangconstructies en pleonasmen, door taalkundigen helemaal niet afgekeurd worden.

Die toets van wat we in het onderwijs doen aan de werkelijkheid is een belangrijk ingrediënt van Steenbakkers' onderzoek: hij hield als leraar al snel systematisch bij welke fouten leerlingen in hun schrijfspraktijk nu werkelijk maakten en kwam daarbij tot het inzicht dat lesmethodes – en dus leraren Nederlands – veel aandacht besteden aan formuleerfouten die in de praktijk niet of nauwelijks gemaakt worden. Denk daarbij aan de veel geoefende foutief beknopte bijzin (die door taalprofs vaak helemaal niet als fout of ongrammaticaal wordt bestempeld) en onjuiste inversie. Een dergelijke bevinding werpt mijns inziens, en wellicht een beetje terzijde, de vraag op waardoor de gevoelde overladenheid van het vak wordt veroorzaakt: door de lading, of door de keuzes die worden gemaakt?

Steenbakkers' conclusie is uiteindelijk niet dat we geen stijl- en formuleeronderwijs moeten geven. Want er zijn wel degelijk problemen en veelgemaakte fouten, zoals verwijsfouten, congruentiefouten, ontspoorde lange zinnen en incorrect woordgebruik. Wel houdt hij een onderbouwd pleidooi om dat formuleeronder-

wijs anders in te richten. Niet als geïsoleerde deelvaardigheid, maar ingebed in het schrijfonderwijs en met aandacht voor reflectie en experiment. Daarmee biedt *Speelse toewijding* niet alleen een inhoudelijke herbezinning op het vakonderdeel, maar ook een pedagogische.

### Aandacht en toewijding

Voor de invulling van die pedagogische dimensie zet Steenbakkers als gereedschap twee begrippen in die we in het utilitaire paradigma dat het onderwijs regeert zelden horen: *aandacht* en *toewijding*. Hoe kunnen dergelijke sleutels een deur openen in een tijd die door verstrooiing, versnippering en haast lijkt te worden gedomineerd? Ook het onderwijs ontkomt immers niet aan de ziektes van deze tijd: doelgericht, efficiënt en als het kan opbrengstgericht werken zijn de klas in gesijpeld en hebben het vak teruggedrongen tot wat Gert Biesta en anderen het doeldomein kwalificatie noemen.

Nu is er niets mis met kwalificatie; leerlingen volgen immers onderwijs om zich voor te bereiden op een vervolgopleiding of de uitoefening van een beroep. Maar in evenwichtig onderwijs is kwalificatie altijd verbonden aan de socialiserende en persoonsvormende functies van onderwijs. Denk maar aan de oefening van de werkwoordspelling in eindeloze rijtjes invuloefeningen, die niet leidt tot betere schrijfproducten, omdat leerlingen in echte schrijfsituaties soms onvoldoende de noodzaak en de wil voelen om correct te spellen. Onderwijs kan ook die wil trainen en een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van spellingbewustzijn en spellinggeweten, zoals Helge Bonset al in 2010 voorstelde. Daarmee zou spellingonderwijs zowel kwalificeren, socialiseren als subjectiveren.

De kritische en reflectieve houding van zowel leerlingen als docent in dergelijk onderwijs concretiseert Steenbakkers in een set pedagogische richtingsaanduiders, waarin we een aantal concepten tegenkomen die radicaal nieuw zijn. Zo stelt Steenbakkers niet het onderwijskundige begrip *motivatie* centraal, maar een diffuser begrip als *aandachtige houding*. Ook stelt hij dat de belevingswereld van de leerlingen heel goed het startpunt kan zijn van een les, maar dat het streven erop gericht moet zijn leerlingen naar een moeilijk punt te brengen, waardoor ze de kans krijgen boven zichzelf uit te stijgen. Daarnaast bepleit Steenbakkers in navolging van Biesta (2015) om de onderwijsruimte zodanig op te rekken dat er risico's aan verbonden zijn: het betreft opdrachten die uitdagend en confronterend zijn, en die soms niet haalbaar zijn in een bepaalde groep of op een bepaald tijdstip, of op een bepaald moment in het jaar.

### Lessenserie

Met termen als *aandachtig*, *toewijding*, *risico*, *speels* lijken we een heel andere onderwijsarena in te stappen waarin iets op het spel staat: niet het toetsresultaat, maar de ontwikkeling van de leerling tot een autonoom, verantwoordelijk handelend individu in verbinding met de (talige) wereld die haar omringt, in een uitdagende omgeving die niet stuurt op efficiëntie, maar op de kans om een krachtige, duurzame leerervaring op te doen. Hoe dat eruit kan zien, wordt zichtbaar in de lessenserie *Schrijfstijl*, die Steenbakkers ontwikkelde om te onderzoeken of een pedagogisch-didactische aanpak voor schrijfstijl- en formuleeronderwijs werkt. Deze lessenserie zet niet in op het herkennen, benoemen en verbeteren van formuleerfouten, maar laat leerlingen ervaren wat ze wél kunnen doen als ze schrijven, uiteraard binnen de grenzen van grammaticaliteit. Dat betekent dat er anders wordt uitgelegd dan nu vaak het geval is: niet gericht op goed en fout maar op het effect van bepaalde keuzes. De uitleg van de leerstof zoekt aansluiting bij de

*voorkennis* en *taalintuïtie* van leerlingen, vraagt van hen om logisch en kritisch na te denken over de mogelijkheden in taal en bevat veel voorbeelden, waardoor ook de *taalwerkelijkheid* een centrale plek krijgt in de les. Pedagogisch-didactisch sterke werkvormen zijn het klassengesprek, het bespreken van teksten of tekstfragmenten van de leerlingen zelf en opdrachten die stimuleren tot experimenteren.

Daarmee vraagt de aanpak ook iets van de docent: het volstaat niet om de gratis te downloaden lessenserie (zie <vllt.nl/formuleren>) te vermenigvuldigen en over de heg te gooien, waarna leerlingen die zelfstandig doorwerken. Het werkt dus ook niet om, zoals ik intussen in de praktijk heb gezien, de theorie samen te vatten in een powerpointpresentatie, waarna de leerlingen aan de slag kunnen. Een didactiek waar iets op het spel staat, vraagt ook om aandacht en toewijding van de docent, die immers een inspirerend voorbeeld is als liefhebber van taal en als iemand met een goed ontwikkeld formuleerbewustzijn en -geweten. Net als de leerling moet ook de docent naar moeilijke punten komen, en daarbij is het onvermijdelijk dat er risico's genomen worden en dat een gesprek of opdracht soms niet goed lukt.

### Vlam van hoop

Dat klinkt misschien spannend, volgens sommigen misschien zelfs onwenselijk. Maar feitelijk is het juist bevrijdend, die erkenning dat je in de onderwijspraktijk niet altijd weet hoe een uitdagende opdracht uitpakt. Want naast de mislukking, ligt ook aangename verrassing besloten in deze aanpak. In *Speelse toewijding* citeert Steenbakkers een zin van een leerling die durfde te experimenteren met een eigen stijl, naar aanleiding van een mailbericht: 'Uw antwoord is voor mij een vlam van hoop in de verdere duistere reis die mijn leven heet' (p. 111). Hoe zonnig moet de dag van een leraar zijn die dit pareltje voorgeschoteld krijgt? De zin werd terecht onderdeel van een denkopdracht over openingszinnen van e-mails. Wat een verrukking moet dat zijn

om in de jaren daarna deze zin – en daarmee de betreffende leerling – weer tegen te komen in de lessen. Tot de dag komt dat de zin misschien sleets is geworden en een andere leerling met een fris experiment komt, waarover docent en leerlingen een sprankelend gesprek kunnen voeren.

In die zin kan een lessenserie vanuit pedagogisch-didactisch perspectief ook nooit helemaal vastliggen: er moet ruimte zijn om te wenden als het anders uitpakt dan verwacht, ruimte om te vertragen als zich onverwachte inzichten voordoen, tijd om stil te staan bij toevallige vondsten, tijd om de leerling 'te ontmoeten' (p. 127). Dan kan de leraar Nederlands inspireren! Misschien heeft die leraar daarvoor ook een andersoortig curriculum nodig, dat Jeroen Steenbakkers in juni 2023 op het afscheidssymposium van hoogleraar taalbeheersing Kees de Gloppe omschreef als een 'half-open curriculum': ik stel me daarbij een curriculum voor dat weliswaar heldere doelstellingen kent, maar geen volledig dichtgetimmerde PTA's waarbij leerlingen vanaf de start van klas 4 vooral worden klaargestoomd voor de volgende toets. In plaats daarvan zie ik een curriculum waarin de docent en leerlingen samen, soms ploeterend en vechtend tegen weerstand, maar toch even zo vaak of juist door dat geploeter met een lach en een voldaan gevoel, tot inzicht en vaardigheid komen. Ik hoop dat Jeroen Steenbakkers eens de tijd vindt om zijn idee van zo'n half-open curriculum op te schrijven. Voor nu ligt er zijn richtinggevende boek *Speelse toewijding*, een boek dat een spannende weg wijst naar vakvernieuwing met de nadruk op betekenisvol taalonderwijs. CR ■

### LITERATUUR

- Biesta, G. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Phronese.
- Bonset, H. (2010). Spelling in het onderwijs: Hoe staat het ermee, en hoe kan het beter? *Levende Talen Tijdschrift*, 11(3), 3–17.
- Steenbakkers, J. (2023). *Speelse toewijding: Een pedagogisch-didactisch onderzoek naar schrijfstijl- en formuleeronderwijs in klas 3 en 4 havo/luwo* [Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen Research Portal. <https://doi.org/10.33612/diss.609882233>